

לקורות היהודים ברוסיה ואוקראינה

הימים שלנו. עכשיו, כשנחרבו כמעט כל הקהילות באירופה המזרחית והתיכונית, הלך גם לטמיון החומר שממנו היינו יכולים לשאוב ולערוך מאספים שלמים על הקהילות בפולין, רוסיה, אוקראינה, רומניה ועוד ועוד.

הפולנים, שהם זרזים עד מאד בחקירת העבר שלהם ובהפצת ידיעות על דברייהם בשכבות רחבות של העם הפולני, פרסמו מאספים על ערים, עיירות וכפרים שבכל המחוזים בפולין גופא, ליטה, רוסיה הלבנה ואוקראינה. רוצה אני לסמן פה רק שתי הוצאות בניזון זה. האחת היא „פולין העתיקה“ (Starożytna Polska) בארבעה כרכים מאת באלינסקי ורפינסקי. הוצאה ב' היא ה„מילון הגאוגרפי של פולין“ (Słownik Geograficzny) בחמש עשר כרכים.

בכמה מן הערכים שבהספרים האלה נמצא גם כן חומר מענין על היהודים. החומר הזה המפוזר במאות הערכים על ערים ועיירות הוא לסעמים רביה ערך — כפי שהיתה לי הזדמנות לקבוע בשעה שחיברתי בשעתם בשביל האנציקלופדיה היהודית-רוסית מאמר רים רבים על ערים שונות במזרח-אירופה שבהן היו חיים יהודים, ומציע אני שחבררתינו לחקירת דבריהימים של היהודים בארצות מזרח-אירופה יאספו את החומר „היהודי“ שנמצא בשתי ההוצאות הפולניות הנ"ל בספר מיוחד.

אבל נחזור לעניננו, דהיינו לספרו של מר אשעראויטש. כמובן הוא לא ערך ולא היה בדעתו לערוך אוסף של קורות הקהילות ברוסיה ובאוקראינה. אגב יש לציין שעבודה זאת נעשתה בהאנציקלופדיה היהודית-הרוסית, שהזכרתי לעיל, עלידי חבר של היסטוריונים וסופרים. מגמתו של אשעראויטש היתה לספר על חיי היהודים או לספל במקרים אחדים בדבריהימים של ישובים יהודיים בערים ועיירות שהיו ידועים לו מימי בחרותו באוקראינה, מביקורו ברוסיה הסובייטית בשנות השלשים ומחקירותיו בתולדות הקיבוץ

הסופר והעתונאי מגדל אשעראויטש הוא בעל חוש היסטורי. הוא אוהב מאד לכתוב על נושאים היסטוריים. הוא יודע לנפת רוח חיים בעובדות, מעשיות ובתעודות עתיקות. הוא כותב באופן פופולארי ובסגנון קל ונח לקריאה. אבל יחד עם זה הוא שוקר על האמת ההיסטורית וכן בישוכי-הדעת ואובי-יקטיביות יתירה על החומר שבידו. כבר ציינתי את כשרונותיו של אשעראויטש כתור מחבר בשדה ההיסטוריוגרפיה בהערכה שכתבתי על אודות זכרונותיו שפרסם בשנת 1945 (ראה „בצרון“, שנה ח', חוברת ח', סיון—תמוז תש"ט).

ספרו החדש של מר אשעראויטש „שטעט און שטעטלאך אין אוקראינע“ (שני כרכים, ניוירוק 1948) דן בקורות היהודים בערים ועירות שונות ברוסיה ואוקראינה. ספרים ממין זה נחוצים מאד. הם משמשים כאבני היוצר בשביל הבנין הגדול של היסטוריה כוללת של עם ישראל. היסטוריות לוקליות הן הבסיס להיסטוריות של המחוזים או המדינות והן מצדן הבסיס לדבריהימים של היהודים בכל ארץ וארץ. היסטוריונינו בגרמניה וצרפת הבינו את הנחיצות לחקור בתולדות היהודים בכל עיר ועיר, בכל עיירה ועיירה ובכל כפר וכפר שבהם היו קימים ישובים של יהודים, והם ערכו מאספים או אנציקלופדיות של קהילות. יש לנו אנציקלופדיה היסטורית-טופוגרפית של הקהילות באשכנז בימי הביניים, Germania Judaica (1917, 1934), וגם אנציקלופדיה היסטורית-טופוגרפית של הקהילות בצרפת, Gallia Judaica (1897). הערכים שבהן נסדרו בסדר אלפביתי והם מכילים הרצאה קצרה של המאורעות החשובים ביותר מיום הווסדה של הקהילה, שמות האישים שתפסו מקום נכבד בחיי הקהילה, תופעות בשדה הכלכלה והתרבות, ועוד ועוד. ביחס להקיבוצים של היהודים בשאר הארצות, ביחוד אלה של אירופה המזרחית, אין לנו מאספים ממין זה. וחבל שלא דאגו לכך היסטוריונינו והחברות לחקר דברי

שנכתבה על מקומה של האישיות הנפלאה הזאת בתולדות היהודים ברוסיה. הריב"ל היה יליד ציר קרימיניץ בואהלין. אבל המחבר השמיט לגמרי פרק על אודות הקהילה קרימיניץ שחפסה מקום חשוב מאד בחיי היהודים בפלך האהלין ופולין בכלל במאות הסיז, היז והי"ח. המחבר מתנצל בזה שהריב"ל היה האישיות הגדולה ביותר שבקרימיניץ "היהודית", ושהוא הניח את תורתו על העיר ותושביה היהודיים. אינני מסכים עמו. הריב"ל חי ועבד בקרימיניץ במאה הי"ט. אולם לפניו חיו ופעלו בקרימיניץ רבנים מפורסמים וביניהם ר' מרדכי יפה, בעל הלבושים ואחד ממסידיו של ועד ארבע ארצות. קרימיניץ היתה אחת הקהילות הראשיות של הועד בואהלין.

פרק מיוחד מוקדש להירשלי אוסטרופוליר. כידוע, עזב הירשלי את עיר מולדתו, אוסט רופול, והתיישב במזוביש בחצרו של רבי בורך'ל, נכדו של הבעש"ט. הירשלי קווה שימצא שם פרנסה בעד משפחתו. תקותו נכזבו אבל הוא חי במזוביש כל ימיו. הוא נקבר בבית העלמין דמיושביוש, ששם נקברו הבעש"ט וצדיקים יהודיים. אשכנזי חישש מספר, שהמונייהודים, שבאו בזמנם לקבר אבות בחודש אלול, היו מתפללים גם כן על קברו של הירשלי אוסטרופוליר, והיו מניחים שם פתקאות ("קוילעך") עם בקשות "שיתדל בעדם בעולם-ההוא".

שיטתו של המחבר, בכתבו על הערים והעיירות, היא לא רק לתאר את מצבם הגיאוגרפי של המקומות, וחיי יומיום של היהודים, — התנאים הכלכליים, היחס בין היהודים והגויים, הרדיפות והשחיסות, — אלא גם לספר על האישיות דמיוניים שנולדו בהערים האלה, או אישים שבאו ממקומות אחרים להשתקע שם. כך, למשל, במאמרו על סאמארץ, ששמה היום הוא קריבישטו, מספר המחבר על יעקב טייטל, העסקן היהודי, השופט, והפילנטרופ הנלהב.

בפרק על בערשאץ ימצא הקורא דברים מענינים על הצדיק העניו רפאל בערשאדער, תלמידו של ר' פנחס קארעצער, שהיה תלמידו

צים האלה. הוא קרא בשקידה רבה ספרים ומאמרים רבים על אודות ההיסטוריה של היהודים ברוסיה ואוקראינה, ועל ידי כך עלה בידו לכתוב את הספר שלפנינו. הספר נתבסס על חומר היסטורייספרותי ועל מה שהמחבר שמע באזניו וראה בעיניו ממש.

הכרך הראשון מכיל עשרים ואחד פרקים, והכרך השני מכיל שבעה עשר פרקים. רוב הפרקים, עשרים ושנים, מוקדשים לערים ועיירות באוקראינה. וזאת היא רשימת המקומות לפי סדר אלפביתי (וכפי שהם נקראים באידית): אבאדיווקא, אומאן. באלטע, בארדיטשעו, בראצלאת, בערשאץ, דובנע, זשיטאמיר, טאלנע, טולשין, טראסטאנעץ (עיר מולדתו של המחבר), יעקאטערינאסלאו, כאבנע, כארקאט, מעזוביש, נאחאגראד, נאלינסק, נעמיראט, פאלטאוו, פראסקוראוו, קערטש, קיעת, וקרעמענטשוב.

עשרה פרקים דנים בערים שברוסיה הגדולה, רוסיה הלבנה וקרים, שבהן גרו יהודים בזמנים שונות — ואלו הן: בריסק-דליטא, האמעל, חאראגיועו, חעליוש, יאלטע, מאהי לעו על הניפר, סאמארץ-קריבישעו, סמא לענסק, סעוואסטאפאל ופעאדאסיא.

הפרק האחרון בכרך ב' מכיל סקירה כללית על הנחר וולגה בדברי ימי ישראל וכדברד הימים של הדת הישראלית. בקשר עם הנחר הזה, שנקרא בימי הבינים איטל — וזה היה גם שמה של עיר-הבירה של הממשלה הכורזית — נתן לנו אשעראוויטש שרטוטים מענינים מהתקופה הקלאסית של הממשלה הכוזרית ומתקופת הירידה. הפרק על החול' גה דן גם כן בתולדות הגרים הרוסיים שבמקומות הסמוכים לנהר.

חמשה פרקים, שיש לצייןם ביות, מוקדשים לאישים מפורסמים שבתפוצות ישראל ברוסיה וחוף מהארץ הזאת. הפרק על הבעש"ט הובא אחרי המאמר על אודות מעזוביש. הפרק על לוי יצחק מברדיטשוב סמוך למאמר על אודות העיר הזאת. הביר גרפיה של יצחק בער לחינסון, בעל ה"תעודה בישראל", נערכה בחיבה יתירה ועל יסוד בקיאות גדולה בספריו ומכתביו, ובספרות

פעטלורית עד רגעיו האחרונים — כשנפצע ושכב על הארמה וירה במכונת-היריה שלו. במאמרו על יעקאטערינאָסלאָוו, שעכשיו נקראת דניעפראָפּעטראָוסק, נתן המחבר שרטוטים ביוגרפיים של איליץ אַרשאָנסקי, אישיות נודעת-לשם ביהדות-רוסיה של המאה ה־י"ט, סופר בעל כשרון, יוריסט רוסי מצויין, והיסטוריון של יהודי רוסיה. ביעקאטערינאָסלאָוו, עיר מולדתו, היו קוראים לו אברהם אליהו.

ספרו של אַשעראַוויטש משמש מצבה לא רק לעשרים ותשע קהילות באוקראינה ורוסיה אלא גם להרבה אישים מצוינים בישראל — רבנים, צדיקים, משכילים, סופרים בעלי-מדע ועסקנים — שהשפיעו על חיי עמנו ורישומם ניכר בדברי ימי ישראל בורות האחרונים.

ד"ר מארק ווישניצ'ר

של הבעש"ט. ר' רפאל בערשאָדער דרש תמיד שהגאווה היא אחת מן העבירות הגדולות ביותר. הרב בערשאדי משה אהרן, שנהרג על קידוש השם בשנת 1920, בדובאָווא, חשב את עצמו לתלמידו של ר' רפאל. ר' משה אהרן היה אביו של מיכה יוסף בערדיטשעווסקי וחנך את בנו בדרכיו של ר' רפאל. אַשעראַוויטש זוכר, כיצד התגאו הבחורים המשכילים בבערשאד, טראסטיאנעץ ושאר המקומות שבסביבה בזה שמיכה יוסף יושב בברלין ועוסק במדע. אַשעראַוויטש דן גם כן, בקיצור, בעבודתו הספרותית הפוריה של ה"בונטאר" בערדיטשעווסקי, שמוצאו מבערשאד ה"עיר של עניות". לוחם ממש, גבור חיל, היה משה דאמבראווענסקי, שמוצאו גם כן ממשפחה חסידית בבערשאד. בימי הפרעות של חיילות-פעטלורא ארגן משה הגנה עצמית, שהוא עמד בראשה, נגד כנופיה

הערות להערות

הושפעו ע"י האיסלם. עוד לפני שש שנים כתבתי על מחקריו של מאהלר: „הוא לא שם לב לגורמים הפוליטיים והחברתיים של הסביבה האיסלמית. אי אפשר להבין את התהוות הכתות השונות של אותה החקופה, וגם של הקראים בתוכן, בלי ידיעה יסודית של התנועות המהפכניות והפוליטיות במזרח הקרוב במאה השמינית והתשיעית. התהוות הכתות היהודיות היתה בלי שום ספק קשורה ותלויה בשינויים החברתיים והתרבותיים שהאיסלם גרם" (1).

ובבקורת שלי ב"בצרון" (1) חזרתי עוד פעם על הרעיון הזה כאשר הדגשתי, שמאהלר

זאת היא תחבולה בדוקה ומנוסה של מתבררים שונים שכאשר ספריהם אינם זוכים בבקורת הרצויה להם הם מתנפלים על המבקרים. במקום לענות אל הענין על הסענות של משיגיהם הם מלגלים על דבריהם.

בשיטה זו, שהיא שיטה קלה, נקט גם ד"ר מאהלר בהערותיו על בקורתי על ספרו (1). ראשית כל פסק כפוסק ראשון ואחרון גם יחד שלטענותי אין ממש ולבסוף הוא מחליט שקריאת ספרו עלתה לי בתוהו והוא מציין אותי כאפולוגיסט, כאחד אשר רוצה להסב את גלגל ההיסטוריוגרפיה היהודית אחורנית. אבל למרות שלטענותי אין ממש הוא מואיל לענות על אחדות מהן, כמובן בסון של לעג ובטול.

נבדוק את תשובותיו של מאהלר ונראה אם יש בהן ממש.

בבקורת שלי ערערתי על תחיותו שלו והיא, שהכתות במזרח הקרוב בתקופת הגאונים לא

(2) „יווא-בלעטער", כרך כ"א (1943), 73. ע"ג במכתבו של ז. קלמנוביץ אל אופאטשוו (זאמלביכער, כרך ז', 1948, 460): „אויב מען וויל מאַטעריאַליסטיש דערקלערן קאַראַי מיזם, דאַרף מען נעמען פאַרשן די טאַציאל-עקאָנאָמישע סטרוקטור פון דער פערסישער מאָנאַרכיע, פון דעם קאַליפאט וכדו', און ד"ר מאהלער מוט דאָס ניט".

(3) שבט, תש"ס, 279.

(1) „בצרון", ניסן תש"ס, 57.